

Reflexions entorn de les quatre úniques malles conegudes de Jaume III de Mallorca

JAUME BOADA SALOM*

A l'hora d'avaluar la importància (i també el valor de mercat, per què no dir-ho) d'una moneda "única", tots els numismàtics sabem que el risc més gran que es corre és que n'apareguin més exemplars en qualsevol moment. Això és aplicable a la malla de Jaume III de Mallorca (1276-1285), una peça que, aparentment, Àlvar Campaner mai no conegué i de la qual Miquel de Crusafont, en publicar el seu celebrat *Catàleg General* el 2009, només tenia constància d'un únic exemplar (ref. CruCG-2526). El 2015, aquest mateix exemplar de malla es posà a la venda amb el número de lot 200 en la subhasta Ramon Llull (Àureo, 26/11/2015, p. 49). En la descripció, s'hi diu que, anteriorment, havia estat venuda en la subhasta d'Àureo del 8 de maig de 2001 amb el número de lot 2319, alhora que, implícitament, es posava en qüestió la condició de peça única en qualificar-la de "raríssima" i posar-hi, entre interrogants, "única coneguda".

1. Malla. Jaume III. Bi.

a/ Bust de front entre dues roses. +REX++MAIORICAR

r/ Creu llatina. IACOBUS | DEI++GRA+

CruCG-2526 (mateix exemplar).

Pes: 0,39 g

Ø: 12 mm

* Investigador numismàtic i directiu de la SCEN (IEC).

Uns anys més tard, i en moments diferents, aparegueren dos exemplars més en mans de sengles comerciants de Palma.

2. Malla. Jaume III. Bi.

a/ Bust de front entre dues roses. +REX MAIORICARUM:

r/ Creu llatina. IACOBUS | DEI++GRAC:+

Pes: - g

Ø: 12 mm

3. Malla. Jaume III. Bi.

a/ Bust de front entre dues roses. +REX MAIORICARUM:

r/ Creu llatina. IACOBUS++D | E++GRACIA [:+]

Pes: 0,4 g

Ø: 13 mm

Finalment, en temps molt recents, hem detectat en una col·lecció particular de Palma el darrer exemplar. El seu posseïdor la va trobar, uns divuit anys enre-re, mentre passejava per un camp erm i sense construir a Palma, just després que la pluja n'hagués netejat la superfície. Amb aquest mètode tan simple, que no implicava l'ús de cap detector, però que, alhora, requeria força paciència i una bona agudes visual, durant altres passejades va trobar moltes altres monedes, principalment mallorquines però també d'altres orígens, datades des del temps de Jaume II fins a l'època de Felip V, tot i que cap d'elles era d'un valor o raresa considerables. En el terreny on va trobar bona part d'aquestes peces, entre elles la malla, s'hi va construir el 2005 l'actual Velòdrom Illes Balears, anteriorment conegut com "Palma Arena".

4. Malla. Jaume III. Bi.

a/ Bust de front entre dues roses. +R[EX MA]IORI[CARU]M:

r/ Creu llatina. IACOBS | DEI [++] GR[A +]

Pes: 0,37 g

Ø: 13 (màx.) x 11 (mín.) mm

A la vista de les descripcions i de les imatges que hem facilitat, cal destacar un fet extraordinari: les quatre malles presenten nombroses diferències entre si. És a dir, els únics quatre exemplars coneguts de malla mallorquina de Jaume III foren encunyats amb quatre jocs d'encunys diferents. Per arribar a aquesta conclusió, hem comparat amb atenció els anversos i els reversos dels quatre únics exemplars coneguts, que acabam de descriure.

Pel que fa als anversos, si bé és cert que dos dels exemplars (ref. 2 i 3, o tres, si comptam la ref. 4, en què no se la llegeix amb claredat) presenten les mateixes llegendes, hi ha elements, com ara les distàncies entre les creus i els caràcters, o entre les roses i el bust, o detalls del mateix bust, que les diferencien clarament. Quant als reversos, les meres variants de llegenda o de col·locació de la llegenda vers la creu (en les descripcions, hem indicat la separació produïda pel travessar inferior de la creu llatina amb el caràcter “|”) deixen també ben clares les diferències entre els encunys.

Entre les variants constatades, val la pena destacar la de llegenda de revers IACOBS (ref. 4), mai abans detectada en cap de les monedes de Jaume III que es coneixen. Aquesta mateixa peça presenta, a més, l'anvers repicat; és a dir, en el moment de l'encunyació, rebé més d'un cop en dues posicions diferents, la qual cosa es traduí en una encunyació parcialment defectuosa de l'anvers.

A la vista dels fets, resulta difícil de resistir la temptació de teoritzar sobre els motius que han portat una moneda de la qual hi ha almenys quatre encunys a ostentar un grau de raresa tan alt.

Val la pena recordar, en primer lloc, que actualment coneixem més tipus monetaris clàssics mallorquins atribuïts amb arguments sòlids a Jaume III dels que coneixia Campaner: el ral d'or i el de plata, a més de la sèrie completa del billó, formada pel dobler, pel diner i per la malla. A banda d'aquests, hi ha la constància numismàtica dels grossos tornesos i dels florins, i la documental, no

confirmada per la numismàtica, dels angelots. De tots aquests tipus, la documentació no aclareix quins tipus s'encunyaren a Perpinyà i quins a la Ciutat de Mallorca (CRUSAFONT, 2015, p. 230).

Centrant-nos en les malles, la seva fabricació ja era, si no deficitària, sí poc rendible en temps de Jaume II de Mallorca, quan així ho dona a entendre un document, datat el 1285, del seu germà i coetani Pere II, rei de la Corona Catalanoaragonesa, en disposar per a la malla una quantitat de fi inferior per compensar el major cost relatiu de fabricació: “Com se fa deliurança de malles: Açò ques fa dels diners menuts se fa aytant be en la deliurança de les malles qui’s fan en la moneda, segon que deuen esser de nombre el march, e tota via son de maior nombre al march que’ls diners per ço com se fa maior mencio de les malles que dels menuts” (CRUSAFONT, 2015, doc. 142, p. 361, transcrit parcialment a CRUSAFONT, 2017, p. 365-366). Com és ben sabut, la fabricació de valors petits sempre ha estat menys rendible que la de valors alts perquè fabricar-les totes suposa pràcticament la mateixa feina.

Podem fer un assaig d'aproximació als volums d'encunyació de la moneda de billó. Crusafont afirma que, probablement, els reis privatis de Mallorca, començant per Jaume II, varen batre a una talla de 22 sous el marc, és a dir, 264 peces d'un diner per marc, i que, posteriorment, Pere III va batre a 28 sous el marc, que equival a 336 peces d'un diner per marc (CRUSAFONT, 2004, p. 112). En altres paraules, en encunyar-se més monedes per marc, el contingut de plata de cada moneda era menor i, per tant, el seu billó era més pobre. Quant a Pere III, només sabem que, el 1345, s'encunyaren 716 marcs entre doblers, diners i malles (CRUSAFONT, 2015, p. 211-212, i doc. 241a, p. 392-393) i que no s'encunyaren més valors de billó fins al 1407, quan, ja sota el rei Martí l'Humà i segons un document datat el 8 de juliol d'aquell any, s'encunyaren només doblers i diners, però no malles (CRUSAFONT, 2015, p. 212, i doc. 467, p. 469-470), tot i que cal prendre aquesta afirmació amb prevenció atès que, de Martí l'Humà, no es coneix cap exemplar de dobler. En un document datat l'1 de desembre de 1400, es reconeix que, en cinquanta o seixanta anys, no s'havia fabricat moneda de billó (CAMPANER, 1879, p. 143; CRUSAFONT, 2015, doc. 444, p. 458; la referència a aquest fet es troba en les línies 6 i 7 de la transcripció).

Atesa l'absència de documents que estableixin la proporció de doblers, diners i malles que Pere III feu encunyar dins d'aquests 716 marcs, només es pot recórrer a les quantitat de la seva moneda mallorquina menuda que afirmen haver vist els numismàtics experimentats. En el nostre cas, hem recorregut al mateix Crusafont, qui assegura haver detectat, en la seva dilatada trajectòria investigadora, deu peces d'un dobler, tres d'un diner i cap de malla. Tenint en compte que, d'aquesta darrera, n'hi ha almenys una, i resseguint aquestes proporcions, podem establir que un marc de billó de Pere III contenia un 85% de

doblers, un 13% de diners i un 2% de malles. O, el que és el mateix, i arrodonint les xifres tenint present que les monedes considerades sumen 23,5 diners:

Doblers per marc: $10 = 20 \text{ diners} = 20/23,5 = 85\% = 286 \text{ diners} = 143 \text{ doblers}$.

Diners per marc: $3 = 3 \text{ diners} = 3/23,5 = 13\% = 44 \text{ diners}$.

Malles per marc: $1 = 1/2 \text{ diner} = 0,5/23,5 = 2\% = 6 \text{ diners} = 12 \text{ malles}$.

Això implica que, amb 716 marcs de billó, teòricament s'encunyaren:

Doblers: $716 \times 143 = 102.388 \text{ peces}$.

Diners: $716 \times 44 = 31.504 \text{ peces}$.

Malles: $716 \times 12 = 8.592 \text{ peces}$.

Centrant-nos en les malles i tenint en compte el que s'ha exposat, la constància numismàtica suggereix que, dels quatre regnats en què s'encunyà aquest petit valor (els dels tres reis privatus de Mallorca – Jaume II, Sanç i Jaume III –, més Pere III), són més escasses quant més recent és el regnat: les de Jaume II abunden més que les de Sanç; les de Sanç, més que les de Jaume III; i les de Jaume III més que l'única coneguda de Pere III. No sembla, per tant, que el programa d'aquest rei per encunyar 716 marcs de moneda de billó abocàs un volum suficient per escometre una substitució completa del numerari dels seus predecessors. A més, com era pràctica habitual de l'època per assolir l'increment de beneficis en l'encunyació de moneda, el rei tendia a eliminar les emissions *menys* rendibles o a rebaixar-ne la llei de la plata, i les noves emissions solien fer-se a costa de recollir i fondre les emissions precedents. Això no obstant, la detecció de quatre jocs d'encunys diferents per a les malles de Jaume III ens informa que la intenció de les autoritats era encunyar-ne un volum prou important per abastir un mercat que en devia demandar. Aquestes circumstàncies ens porten a assajar una aproximació als tiratges, tot tenint present la xifra que esmenten Balaguer i Crusafont, citant Suchodolski, de 8.000 peces que, a l'edat mitjana, cada encuny podia fabricar abans de desgastar-se (BALAGUER i CRUSAFONT, 1983, p. 73). En el cas de la malla de Pere III, aquesta xifra s'aproxima molt a l'estimació que hem calculat anteriorment d'un tiratge de 8.592 malles. Pel que fa a les malles de Jaume III, i seguint la mateixa proporció, d'aquests quatre jocs d'encunys que ara coneixem pogueren sortir unes 32.000 peces o més.

Amb tot, cal tenir sempre present que molt poques afirmacions taxatives es poden fer entorn d'aquests assumptes que afecten la moneda medieval: la constància numismàtica actual s'ha vingut alimentant principalment de peces provinents de tresorers descoberts en èpoques més recents (bàsicament, a partir del segle XIX, quan un incipient sector social il·lustrat començà a prendre consciència i a valorar les troballes numismàtiques) i, per tant, no té per què correspondre's estrictament amb la realitat, ja que l'ocultació d'aquelles mone-

des depenia de molts factors. A més, no es pot afirmar amb contundència ni que només es fabricassin quatre encunyats de Jaume III, ni només un de Pere III, però totes aquestes circumstàncies poden marcar una tendència.

Per acabar, esmentarem un altre aspecte interessant de la notícia de la troballa de la quarta malla de Jaume III: l'indret en què fou trobada. Es tracta d'un solar en què, com ja hem dit, es va construir el Velòdrom Illes Balears, entre els carrers de Jesús i el del General Riera, a Palma, vies que ressegueixen els antics camins que portaven, respectivament, a Puigpunyent i a Esporles. Es podria teoritzar sobre la ubicació d'algun tipus de mercat, formal o informal, en un indret aparentment estratègic com aquest, el qual, a més, es troba exactament a un quilòmetre en línia recta del traçat antic de les murades renaixentistes de Ciutat de Mallorca (cal recordar que, durant segles, hi hagué normatives que obligaven els comerciants de la part forana a fer els seus negocis a certa distància de les murades per no fer la competència deslleial a uns comerciants ciutadans sotmesos a impostos). Tot i això, el descobridor de les monedes afirma que, en el terreny en què les trobà, hi havia munts de terra, erosionats pel decurs del temps, que podien tractar-se d'abocaments procedents d'altres indrets, probablement d'obres no gaire llunyanes. Per tant, resulta aventurat teoritzar sobre l'ús a què fou sotmès aquella zona al llarg dels segles basant-nos únicament en aquestes troballes, però la concentració de troballes casuals, incloent-hi la d'un encuny de falsari, ha de significar alguna cosa.

La conjunció d'aquestes troballes numismàtiques també inspiren altres preguntes que pretenen estimular altres reflexions tal vegada més controvertides: quines monedes o objectes metàl·lics s'haurien trobat en aquell solar si, en lloc de fiar-ho tot a la vista nua, el nostre buscador o qualsevol altra persona hagués fet servir un detector de metalls? No seria convenient i pertinent que l'Administració Pública s'avesàs a pentinar els terrenys susceptibles d'haver estat escenari d'alguna activitat humana en el passat abans que la construcció moderna n'esborràs qualsevol traça? No seria més eficient practicar les cales arqueològiques en el sòl d'urbanització imminent fent ús també d'aparells eficients com els detectors de metalls, als quals molts arqueòlegs del nostre país tenen al·lèrgia? No evitaria l'Administració molts dels que considera espolis si fes ús d'uns instruments que els arqueòlegs d'altres països empren amb normalitat? Aquests són assumptes controvertits que l'Administració pública faria bé d'abordar i als quals la deficient normativa vigent no ajuda gaire a resoldre.

Agraïments

- A Miquel de Crusafont, novament, per la seva orientació.
- A Antoni Calero i a Emilio Trilla, per facilitar-me les imatges i les dades de dues de les malles estudiades.
- A Joan Toni Picornell, per la seva bona predisposició.

BIBLIOGRAFIA

BALAGUER, Anna M; CRUSAFONT, Miquel (1983). “Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals d’Òrrius (el Maresme)”. *Les excavacions a l’església de Sant Andreu, Òrrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (“Excavacions arqueològiques a Catalunya”, 2).

CAMPANER, Àlvar (1879). *Numismàtica Balear*. Palma.

CRUSAFONT, Miquel (2004). “Inèdites de Mallorca: mig i quart de ral d’or de Pere III, marca tres roses”. *Acta Numismàtica* 34. Barcelona: Societat Catalana d’Estudis Numismàtics (Institut d’Estudis Catalans).

CRUSAFONT, Miquel de (2015). *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (excepte els comtats catalans) (1067 / 1162-1516)*. Barcelona: Societat Catalana d’Estudis Numismàtics (Institut d’Estudis Catalans).

CRUSAFONT, Miquel de (2017). *Glossari català de numismàtica, amb totes les poblacions emissores (Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa)*. Barcelona: Societat Catalana d’Estudis Numismàtics (Institut d’Estudis Catalans).